
Slovník novější literární teorie Glosář pojmů

Eds. Richard Müller a Pavel Šidák

ACADEMIA
PRAHA 2012

nabídnutého k identifikaci je subjekt ponechán v prázdnu (v situaci bez zákona), které se sám snaží naplnit. Dalším možným scénářem je, že je subjektu nabídnuta jen zraňující identita, s níž polemizuje, vůči níž se snaží vymezit a s níž vede zápas. (K oběma případům srov. např. Kafkovy prózy „V kárném táboře“, 1914, *Proces*, 1925, či Dostojevského *Zločin a trest*, 1866.) V každém z těchto scénářů je situace opačná, než tomu bylo v předchozích pojetích i. – aktivita a rezistence je na straně subjektu, avšak i ony ústí ve stejné výsledky, a dokonce méně zjevně a důsledněji než interpelační působení ze strany vnější síly. Viz též → subverze, ⇒ postmarxismus, ⇒ genderová studia.

***Lit.:** Althusser 1971 [1970], Butler 1993, Butler 1997b, Derrida 1992 [1987], Frow 1986, Howarth 2000, Laclau 1979 [1977], Laclau – Mouffe 1985, Pêcheux 1982 [1975], Wolfreys 2004, Žižek 1989, Žižek 1991a, Žižek 1993. **-jm-

interpretace (z lat. *interpres*, „vykladač“, „obchodní zprostředkovatel“), vysvětlení → textu, „zvažování všech významotvorných mechanismů v jejich mnohovýznamovosti“ (Bílek 2003, s. 20), potenciálně neukončitelný proces (srov. → nekonečná semióza). – Podle P. A. Bílka obecný cíl „literárněvědného přístupu k jakémukoli jevu či aspektu literárního procesu“ je „objasňování“ či „vysvětlování“ (tamtéž, s. 10); to má různé úrovně (→ popis, analýza, výklad). I. pak můžeme vidět jako „nadstavbu“ nad těmito úrovněmi, která k nim přidává subjektivní moment (u **J. Mukařovského** viz → artefakt a → estetický objekt, u **R. Ingardena** → konkretizace); to ovšem vychází z metodologického předpokladu, že existuje cosi objektivního (v tomto případě text), co má esenciální význam, a z pojetí, že → literární komunikace je založena na vysvětlitelném a popsitelném vztahu → autora (který ví, co chce sdělit), sdělení a příjemce (→ čtenář, viz též → recepce), který autorovo sdělení dešifruje. S ústupem vědomí substanciálnosti literárního → díla, která zaručovala jistou pozitivně vymezitelnou (a tudíž popsitelnou, interpretovatelnou) kvalitu textu, se pozornost přesouvá k modelu konstruktů, tj. od otázky „co v díle je“ k otázce „jak je v díle dění utvářeno“. Pro pojetí i. je tento metodologický posun zásadní: už není chápána jako subjektivní suplement k popisu, analýze a výkladu, nýbrž jako „základní předpoklad jakékoli pozitivní výpovědi o jakémkoli jevu literárního dění“

(tamtéž, s. 17). Právě pohyb i. od představy díla s jedním významem k pojetí díla nadaného více možnými významy dovoluje ztotožnit dějiny uvažování o i. s dějinami literární vědy (a zvl. teorie) jako takové (tak J. Hawthorn, S. Skwarzyńska, Z. Mitoseková, E. Petru). J. Holý dokonce i. považuje za „zvláštní obor uvnitř literární vědy“ (Holý 1993, s. 18). U něj má místo mezi kritikou, s níž ji spojuje kontakt s konkrétním dílem, a teorií, s níž ji pojí „úsilí pojmenovat systematické vztahy prvků textu“ (tamtéž, s. 19). Důraz na diachronní aspekty i. (např. u E. Auerbacha v *Mimesis*, 1968 [1946]) však i. spojuje i s literární historií. – Oproti dalšímu vývoji, směřujícímu k čím dál většimu rozevírání prostoru pro individuální interpretaci, či spíše konstrukci rozumění, jež nemá možnost dovolávat se pokynů uložených v textu (ať už pokynů ve smyslu domnělé autorské → intence, narativní, stylové a strukturní výstavby, → sémantického gesta atp.), se **U. Eco**, kdysi proponent otevřenosti i. (viz → otevřené dílo), později vrací k poněkud opatrnějšímu (svého druhu popperovskému) postoji, jenž říká, že nemůžeme i. verifikovat, jen falzifikovat, tedy nemůžeme poznat, které i. jsou ty „správné“, lze však odlišit ty, které interpretačně dílu nejsou právy (Eco 1987 [1979], Eco 1995 [1992]). Eco (2010 [1979]) se ve své sémiotické teorii (→ sémiotika) snaží postihnout obecné mechanismy znakového zakládání významu v textu, které v návaznosti na peirceovské pojetí → interpretantu vyžaduje vnímatele. Text se jeví jako partitura instrukcí pro čtenáře (→ modelový čtenář), která ve svém otevírání se interpretačním rozhodnutím zároveň spoléhá na pravidla odkazovaných kódů a → encyklopedií, korigujíc tak právě případné nadinterpretace. Podle Eka lze lišit mezi kooperační i. textu a jeho „užitím“, → symptomatickým čtením, které již text zřetelněji zanášá vlastními ideovými a ideologickými (→ ideologie) → presupozicemi. Interpretačně kooperační role čtenáře se váže na → *intentio operis*; → *intentio auctoris* a → *intentio lectoris* (Eco 2004 [1990]) proti tomu zůstávají podle Eka mimo rámec modelové interakce textu a vnímatele; přesto Eco ve svém vlastním výkladu (2010 [1979]) průběžně naráží na obtíže odlišení modelové a empirické dimenze čtení. – Oproti tomu **R. Rorty** (1995 [1992]) tvrdí, že při i. nemá smysl dovolávat se instituce správnosti či přiměřenosti – její kritéria nejsou nakonec nikdy určitelná a zajiitelná. Místo toho je podle něj potřeba přijmout situaci, že kritéria hodno-

cení jsou vždy kontextová (→ kontext¹), proměnná, závislá na situaci, cílech, potřebách, dispozicích, které ten který čtenář má. I. tak není podle Rortyho možné posuzovat v měřítcích správnosti, nýbrž její výhodnosti, vhodnosti, užitelnosti vzhledem k aktuálním cílům, jež daný interpretující sleduje. Ke (z části) obdobnému názoru, jakoli vedenému z jiných pozic, dospívá myšlení ⇒ poststrukturalismu, např. **R. Barthesa** (2007 [1970], Barthes 2008 [1973]) či **J. Derridy** (1993), jež akcentuje, že každý text (resp. u Barthesa každý kvalitní literární text, v Barthesově pojmosloví psatelný text, viz → čitelný, psatelný text) je → strukturou → značení, které může být maximálně znovu zdvojeno psaním čtenáře, jenž se stává dalším autorem a producentem dalšího textu jako nekončící hry značení, diferování, klouzání → označujících (viz Derridův pojem → *diferance*, srov. též → nekonečná semióza). **S. Fish** (1980) ve svých koncepcích afektivní stylistiky (viz → *affective fallacy*) a později → interpretačních komunit klade důraz jednak na procesualitu vnímání, jednak kontextovost i. Vnímatel je pro něj vždy reálný (na rozdíl např. od pojetí recipienta u **W. Isera**, který je implikován jako struktura textu i struktura aktu; → implikovaný čtenář) a vždy zakotvený v kontextových premisách především toho, co lze v textech produktivně hledat; tak je produkována i „struktura“. Fish se tak ve svém přístupu zhruba shoduje s přístupem pragmatickým, navrhovaným R. Rortym, rozptýl možných i. je podle něj však omezen (vymezen) uzuálními, kódovanými pravidly a návyky čtení, tichým, sebeutvrzovaným sdílením východisek, → presupozic, kánonu (→ literární kánon), školení, interpretačních metod atp. Fish proto kritizuje i chápání literární promluvy jako sebeperformativní (→ performativ, → teorie mluvních aktů); všechny promluvy (konstativní i performativní, srov. → konstativ) jsou podle něj vázané na jisté kulturní pozadí, uspořádání hodnot a přesvědčení i strukturu možných otázek a možných výpovědí. I. je vždy činěna v obzoru určité interpretační komunity, usilujíc o její oslovení a argumentační persvazi a budujíc na důvěře v platnost sdílených postupů a pravidel mluvení o textech. – Metodologicky se i. odvolává na ⇒ hermeneutiku, zvláště pak na princip → hermeneutického kruhu (simultánní rozumění částem z celku a celku z částí), a zdůrazňuje dialogickou povahu i. (u **H.-G. Gadamera** „podstatou tázání je otevírání možností, kladení a udržování jejich

otevřenosti“, cit. dle Holý 1993, s. 21). Dialogičnost textu hraje zásadní roli i v celé další hermeneutické tradici („v interpretování se ukazuje dílo samo jako protějšek a výzva“, Figal 1994 [1994], s. 10); u **G. Figala** ovšem texty samotné mlčí, čímž i. vůbec umožňují; i. je pak chápána jako nalézání smyslu (nikoli dešifrace textu), je závazná (nechce nic jiného než text) a svobodná, protože dílo svým mlčením nechává interpretovi svobodu formovat čas svého provedení i., jenž je vždy jedinečný. Na Gadamera přímo navazuje **H. R. Jauss** koncepcí dějinnosti rozumění, horizontu čtenáře a očekávání (viz → splývání horizontů, → dějiny působení). Tyto dva horizonty nelze překlenout, napětí mezi nimi je nosné, „otevřává možnost pohlédnout na dílo v proměňující se významové dynamice“ (Holý 1993, s. 22). Obdobně, ovšem v návaznosti na teze F. Vodičky, pojímá i. **J. Holý**: jako dialogickou činnost, výklad otevřený („neboť respektuje jednotlivé, v rozdílném čase a místě se odehrávající konkretizace“, tamtéž, s. 23) a „zároveň historicky zakotvený (neboť souvisí se systémem dobových literárních [...] i mimoliterárních norem“, tamtéž). – Celý vývoj uvažování o i. pak osciluje mezi dvěma póly: předpokladem jednou provždy daného smyslu a stanoviskem, jež předpokládá → jinakost textu, kterou se čtenář nechává oslovit. V psychoanalytických koncepcích i. (**N. Holland**, **D. Bleich**) se ovšem text redukuje na podnět asociační → hry, fantazijní sebetematizace vnímatele, a veškeré → dění smyslu se tak odehrává v konfliktu čtenářova vědomí a nevědomí (viz → recepce). – Proti vědecké, objektivní literární vědě postavil i. **E. Staiger**. Ve své dílostředné metodě (→ eidocentrismus) postuloval jako základ i. pečlivý, subjektivní výklad díla („Nejsubjektivnější pocit je základem vědecké práce!“, Staiger 2008 [1950], s. 189), který by se stal „sdělitelným poznáním“ (o provedené i. říká: „podrobil jsem svůj pocit zkoušce a prokázal jsem, že souhlasí“, tamtéž, s. 202). I. je pro Staigera nevyčerpatelná: „její rozkoší je nevyčerpatelná hloubka a umění“ (tamtéž); podobné pojetí i. zastávají i jiné přístupy či badatelé blízcí se imanentní i. (*close reading* nové kritiky, ruský formalismus, koncept literárního díla jako „do sebe uzavřené struktury“ u W. Kaysera); Staiger se tak dostává do jisté opozice vůči J. Derridovi. – Pojem i. je široký, a je tedy třeba jej stratifikovat: obecně lze lišit i. filologickou, výklad textů (→ znaků), které je třeba osvětlit, a i. estetickou, zaměřenou k estetickému prožitku (danému

estetickou funkcí, srov. → funkce¹); tak např. Ter-Nedden (1987). Analogické dělení přináší **E. Petru** lišením tří typů i.: i. čtenářskou (již ztotožňuje s prožitkem díla), která „nesměřuje k analýze literárního textu [...] ale k realizaci syntetického prožitku díla“ (Petru 1996, s. 13), i. autorskou (kterou se míní vztah autora-spisovatele k dílu jiného autora, jež interpretuje tak, aby jej využil jako motiv pro své nové dílo; srov. → postmoderní přepis, → protosvět; zvláštním typem autorské i. je interpretace překladatelská, tj. překlad) a i. badatelskou. Zatímco i. čtenářská nemůže být „vodítkem pro pochopení a výklad díla a je z hlediska literární vědy pouze svědectvím o možných i.“ (tamtéž), badatelská i. má podle Petru za cíl proniknout k „interpretačnímu jádru, v němž se identifikuje záměr autora“ (tamtéž, s. 23); viz → *intentio auctoris*. V základě tohoto lišení i. vidíme ovšem Ekův koncept → naivního, → sémantického a → sémiotického čtenáře; cíl Petru trichotomie je ovšem nejen klasifikovat různé i., ale též je stratifikovat, poukázat na nerovnost interpretací. Proti pojetí, že všechny i. jsou si rovny (Barthes, Derrida, pro něž i. splývá s četbou), staví Petru tezi, že jednotlivé i. si rovny nejsou a jen i. badatelská (totožná s výkonem Ekova → sémiotického čtenáře) je schopna podat „správnou“ i. (obdobné pojetí zastává R. Ingarden v případě konceptu → konkretizace; naopak důraz na neexistenci „správné“ konkretizace přináší **F. Vodička**, 1941). **M. Kubínová** mluví nikoli o „správnosti“, ale o adekvátnosti, a tvrdí, že adekvátnost i. spočívá v co možná největším důrazu na „jednotnosti uměleckého celku“ (Kubínová 1994, s. 6). – **J. Sławiński** dělil i. podle účelu na doktrinářské (na díle demonstrují apriorní teze), poctivé (zabývající se vztahem „díla k souboru norem čtení“, cit. dle Holý 1993, s. 20) a partnerské, „mířící prvořadě k dílu“ (tamtéž). Viz též → intence, ⇒ recepční teorie. **Lit.:** Barthes 2007 [1970], Barthes 2008 [1973], Bílek 2003, Derrida 1993 [1967], Derrida 1993a [1972], Derrida 1993b [1972], Eco 1987 [1979], Eco 1995 [1992], Eco 2004 [1990], Eco 2010 [1979], Figal 1994 [1994], Fish 1970, Fish 1980, Holý 1993, Kubínová 1994, Mitoseková 2010 [1983], Petru 1996, Rorty 1995 [1992], Staiger 2008 [1950], Vodička 1941, Ter-Nedden 1987. **-pš-/-rm-/-jm-

interpretační komunity (též interpretativní k.), skupiny interpretů (→ čtenářů), které shodně předjímají to, v jakém kontextu (→ kontext¹)